

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

THEORETICAL FOUNDATIONS OF LANDSCAPE SCIENCE

УДК 911.3

DOI: 10.31652/2786-5665-2025-7-6-18

Денисик Г. І.

доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна
grygden@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0941-9217>

Атаман Л. В.

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна
ataman2412@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4600-7526>

Безлатня Л. О.

кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, геодезії та землеустрою
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна
lubovbezlatnya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6567-0983>

СІЛЬСЬКІ ЛАНДШАФТИ РІВНИННОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ

Анотація. Сучасний стан розвитку сільських ландшафтів України нестабільний на окремих територіях критичний і потребує детального дослідження чинників такого стану та розробки рекомендацій щодо їх розбудови у майбутньому. Застосовуючи відповідні принципи (історизму, адаптивності, комплексності) та належні їх методи (аналізу, синтезу, польових досліджень і ГІС-технологій) досліджень, на прикладі модельного регіону рівнинної частини України – Поділля, розглянуто природні та суспільні чинники формування сільських ландшафтів регіону. Обґрунтовано напрями раціонального відновлення сільських ландшафтів Поділля, які можна буде використати у розбудові й сільських ландшафтів України. Серед них: поєднання «двох культур», часткова або повна музеєфікація сіл, використання інвестиційних проектів та реконструкція сіл приватними особами, розвиток зеленого туризму, переорієнтація господарської діяльності жителів сіл. У майбутньому, розпочаті дослідження необхідно розширювати й деталізувати, що призведе до формування раціональної мережі сільських ландшафтів України та її поступове об'єднання із західноєвропейською.

Ключові слова: Україна, Поділля, сільські ландшафти, чинники формування, напрями реконструкції, раціональне використання.

Denysyk Hryhoriy, Ataman Lyudmila, Bezlatnia Liubov. RURAL LANDSCAPES OF THE PLAIN PART OF UKRAINE: CURRENT STATE, DEVELOPMENT DIRECTIONS

Abstract. The current state of development of rural landscapes of Ukraine is unstable and requires a detailed study of the factors of this state and the development of recommendations for their development in the future. Applying the relevant principles (historicism, adaptability, complexity) and their appropriate methods (analysis, synthesis, field research and GIS technologies) of research, on the example of the model region of the plain part of Ukraine – Podillia, the natural and social factors of the formation of rural landscapes of the research region were considered. Among the natural factors: favorable spatial location and significant differentiation and variety of natural conditions and resources; among social groups – socio-economic, historical-political and ethno-demographic groups. It is noted that the modern structure of the rural landscapes of Podillia and Ukraine is determined mainly by the types of localities within which villages were built, and starting from the second half of the 20th century and socio-economic factors. The directions of the rational restoration of the rural landscapes of Podillia, which can be used in the development of the rural landscapes of Ukraine, are substantiated. Among them: a combination of «two cultures», partial or full museumization of villages, use of investment projects and reconstruction of villages by private individuals, development of green tourism, reorientation of economic activities of village residents. In the future, the research that has been started must be expanded and detailed, which will lead to the formation of a rational network of rural landscapes of Ukraine and its gradual unification with the Western European one.

Keywords: Ukraine, Podillia, rural landscapes, factors of formation, directions of reconstruction, rational use.

Актуальність дослідження. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. процес розселення й формування сільських ландшафтів в Україні переживає глибокі якісні зміни. Перехід до ринкової економіки в 90-х роках ХХ ст. та війна з росією з 2014 р., спричинили посилення галузево-структурних і територіальних диспропорцій, що в першу чергу чітко відобразилось на погіршенні стану сільських ландшафтів, особливо депресивних територій. З іншого боку, спостерігається тенденція розвитку субурбанізації, що проявляється у значному рості темпів забудови й розширення площ та кількості населення сіл приміських зон. Це призводить до зростання інтенсивності природокористування у приміських і значного послаблення у віддалених (депресивних) районах. За таких умов стратегія природокористування має бути зорієнтована не стільки на зниження або збільшення антропогенного навантаження, скільки на його раціональний просторовий розподіл. Сільська мережа в цьому просторовому розподілі, особливо в сільських регіонах, є своєрідним каркасом для подальшого розвитку чи занепаду будь-якої території. Разом з тим, у порівнянні з міськими, сільські ландшафти в Україні досліджені значно менше (*Воропай, & Куниця 1982, 2004; Денисик, 1998, 2000; Борисова, 2009; Кізюн, 2012*). Збалансований розвиток регіонів України, особливо у післявоєнні роки, неможливий без вирішення проблем раціональної організації структури сільських ландшафтів, яка забезпечує комфортні умови життя й діяльності населення.

Аналіз попередніх досліджень. До одних з перших спроб пізнання сільських ландшафтів Поділля відносимо фрагменти оригінальних історико-географічних описів

сільських (сіл, фільварків, хуторів) поселень регіону західноєвропейських авторів середньовіччя: Мартина та Іоахима Бельських, Г. Боплана, Д. Ботеро, Б. Віженера, А. Гваньїні, Я. Длугоша, М. Кромера, М. Меховського, Г. Шеделя та ін. Натурфілософське розуміння ними географії сприяло комплексному (природа, населення, господарство, поселення, звичаї і т.п.) опису Поділля упродовж незначного, до десятка років, проміжку часу. Інформація, переважно історико-географічного змісту, представлена описами окремих районів (земель) Поділля, використовувалася здебільшого для господарських та військових потреб. Зразком такої інформації-опису цього часу є «Опис України ...» Г. Боплана (1650 р.).

Серед оригінальних праць, де є описи сільських поселень Поділля, виокремлюються історико-географічні – П. Батюшкова, Р. Заклінського, Д. Зубрицького; історико-географічні та етнографічні – М. Семашкевича; географо-статистичні – В. Гульдмана; історико-географічні і статистичні – Н. Молчановського, Д. Онацького, П. Тутковського, С. Рудницького, В. Кубійовича; військово-статистичні – К. Тверитинова. Особливу групу праць цього часу складають видання теологів Є. Сецінського, А. Шептицького, Подільського єпархіального історико-статистичного комітету і навіть церковних служителів окремих приходів достатньо проаналізованих у працях сучасних знавців Поділля (*Денисик, 2014; Денисик & Кізюн, 2012*).

Серед українських вчених першими сільські ландшафти Поділля почали вивчати Л.І. Воропай та М.М. Куниця. У невеличкій за обсягом книзі вони детально розглянули «сутність селитебних геосистем як складно-

генетичних інтегрованих систем», їх місце і роль у структурі природокористування фізико-географічних районів Поділля (*Воропай & Куниця, 1982, 2004*). Л.І. Воропай і М.М. Куниця вперше виявили і обґрунтували етапи, загальні й регіональні закономірності формування, особливості міських і сільських селитебних геосистем та їх територіальних структур, а також тенденції розвитку. В цьому дослідженні наведено визначення ступеню селитебності як одного з показників антропогенного навантаження на природу регіону, так і розраховані показники ступеня селитебності 52 фізико-географічних районів Поділля.

Сільські ландшафти Правобережної України й, частково Поділля, розглянуті в працях Г.І. Денисика (*Денисик, 2001, 2014*) та Г.І. Денисика і О.І. Бабчинської (*Денисик & Бабчинська, 2006*), а також колективних монографіях вінницьких і чернівецьких географів. У цих працях досліджено ландшафтну структуру сільських поселень Середнього Побужжя й Середнього Придністер'я, на рівні місцевостей і урочищ розглянуті регіональні відміни, показані можливі шляхи їх оптимальної організації (*Денисик & Кізюн, 2012*). В інших публікаціях зустрічаються лише окремі дані стосовно сільських ландшафтів.

Мета дослідження: здійснити аналіз сучасного стану сільських ландшафтів рівнинної частини України на прикладі модельного регіону Поділля та визначити напрями їх розбудови.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є концепція взаємодії суспільства і природи – тісно взаємопов'язаних між собою складових гео-

графічної оболонки, що динамічно розвиваються у просторі і часі. У процесі дослідження застосовано історико-ландшафтознавчий, ландшафтно-динамічний, ландшафтно-геохімічний, ландшафтно-біогеоценотичний підходи та, як головні, принципи історизму, комплексності, природно-антропогенного сумісництва. Методи ландшафтно-ретроспективного та аналітико-картографічного аналізів використані у процесі історико-ландшафтознавчого аналізу розвитку сільських ландшафтів. Застосування методів теоретичного узагальнення та систематизації фактів дало можливість сформулювати основні наукові поняття, розробити класифікацію сільських ландшафтів та обґрунтувати їх регіональні відміни. Польові методи використані в дослідженні розвитку сільських ландшафтів, їх структури, розробці типології. При вивченні просторової організації сільських ландшафтів Поділля застосовано картографічний та математичний методи, а також методи ГІС-технологій.

Результати дослідження. За модельний регіон дослідження сільських ландшафтів рівнинної частини України взято Поділля в межах Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей загальною площею 60,9 тис. км² або 10,1 % території України. Це регіон тривалого, щільного заселення, активного господарського освоєння, функціонування й тепер густої мережі сільських поселень – у середньому 7-8 сіл на 100 км²

На всіх історичних етапах природні умови Поділля були сприятливими для розвитку процесів заселення, господарського, особливо землеробського, освоєння та формування систем поселень (рис. 1). Найбільший вплив на ці процеси мали такі природні

особливості Поділля:

– вигідне економіко-географічне розташування на шляхах активних економічних і торгових зв'язків країн Західної та Східної Європи, Причорномор'я і країн Балтики. Цей чинник діє постійно, незалежно від часу та подальших різноманітних суспільних чинників. Як і вся Україна, Поділля було, є і буде «транзитною» територією;

– його просторове, мається на увазі природне, розташування на південному заході Східно-Європейської рівнини;

– значна диференціація, різноманітність, контрастність природних умов, складна просторова структура ландшафтів зонального, регіонального і типологічного рівнів. Неоднорідність природних умов і ландшафтів Поділля найбільш чітко простежується з північного заходу на південний схід. У цьому напрямі міняється характер літогенної основи, зростає континентальність клімату, у минулому широколисті ландшафти змінювалися лісостеповими і лучностеповими. Зараз Поділля розташоване переважно в зоні лісо-

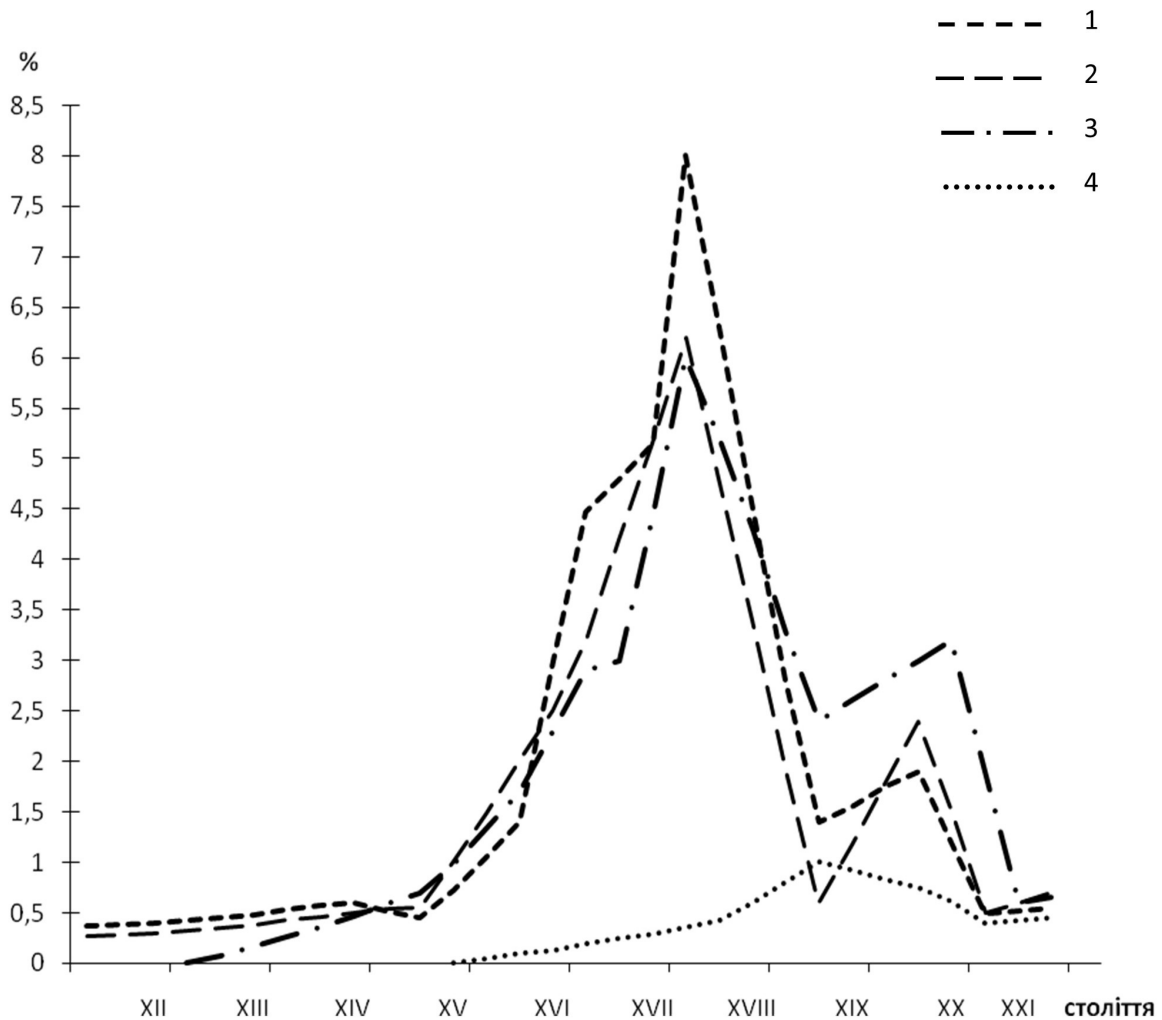

Рис. 1. Інтенсивність формування селитебних ландшафтів у різних природних районах Поділля (за Воронай & Куниця, 1982 з доповненнями авторів)
1 – Центральне Поділля, 2 – Тернопільське Придністеря, 3 – Подільське Побужжя, 4 – Південне Поділля

поля України (Денисик, 2001).

Формування сільських ландшафтів та їх територіальна структура, крім природних чинників, залежить також від складної взаємодії різнотипних і різномасштабних *супільних чинників*. Серед них вирішальне значення належить:

– *групі соціально-економічних чинників*.

Вплив соціально-економічних чинників простежується у багатьох напрямках, особливо через виробничі відносини та рівень розвитку науки і техніки. Зміна соціально-економічних формацій теж сприяла глибокій якісній перебудові процесів розселення й селитебного процесу, формуванню сільських ландшафтів, їхніх типів, територіальної структури та кількості жителів. У межах Поділля кожна соціально-економічна формація створила свої типи сільських ландшафтів та їхню територіальну структуру. Загалом тривалість розвитку селитебних процесів зумовила тут наявність щільної мережі селитебних ландшафтів з глибокими генетичними коріннями (Воропай & Куниця, 1982);

– *групі історико-політичних чинників*.

Упродовж століть Поділля входило до складу багатьох держав – Київської Русі, Литви, Польщі, Туреччини, Росії. Окремі регіони часто були прикордонними і зазнавали численних нашеств, що змушувало будувати міста-фортеці на берегах річок, зокрема Дністра – Бакота, Ушиця, Калюс, Хотин. Татаро-монгольське нашествя призвело до майже повного знищення поселень та різкого скорочення кількості населення. Люди мігрують у ліси. У західних районах Поділля, де татарські нашествя (середина XIII – середина XIV ст.) були менш інтенсивними, сільська мережа почала активно формуватися у XI

– XVI ст. Тут, у зв'язку з розповсюдженням господарств-фільварків, переважали невеликі, за площею та кількістю жителів, села. Ці райони і тепер виокремлюються високою щільністю (10-12 поселень на 100 км²) переважно малих сіл. Східні райони Поділля завдяки їх прикордонному розташуванню між Польщею, Росією і Туреччиною заселяли пізніше – у XVII – XVIII ст. Для оборони від постійних нападів, особливо татар, тут виникали і розвивалися переважно значні за площею і людністю села. Зараз, ці райони теж виокремлюються «великими» селами, однак на значній відстані одне від одного – 5-6 сіл на 100 км².

Суттєвий вплив на формування та розміщення сіл, їх структуру мали навіть зміни внутрішнього адміністративного поділу. Розвиваються нові центри з адміністративно-виробничими функціями, села переходять у категорію селищ міського типу (містечок), містечка – у міста. Вони стають ядрами формування локальних територіальних систем (Городецький, 1929; Воропай & Куниця, 1982; Доценко, 1994; Борисова, 2009). Лише у Вінницькій області в результаті адміністративних поділів упродовж другої половини XX ст. 18 сіл «переросли» у містечка (Турбів, Оратів, Дашів, Чечельник, Чернівці та ін), а Хмільник, Ладижин, Гайсин та ін. набули статусу міст обласного підпорядкування (Денисик & Кізюн, 2012);

– *групі етно-демографічних чинників*.

До цієї групи відносяться чисельність населення на різних етапах і періодах розвитку, його етнічний, соціальний, статевий і віковий склад, характер взаємовідносин цих різноманітних груп, їх традиції, особливості матеріальної культури, спосіб життя та їх

віддзеркалення у ландшафтній структурі сіл. Ще й тепер це простежується в особливостях сучасного образу «старих» сіл – матеріалах і прийомах будівництва, плануванні, архітектури, фарбах тощо. Так, у плануванні окремих сіл Поділля (с. Жванець, с. Яблунівка), де тривалий час існували вірменські колонії, збереглися пам'ятки їх матеріальної культури (Винокур, 1985; Воропай & Куниця, 1982).

Сучасні дослідження сільського селителного процесу Поділля дають змогу зробити висновок, що зменшення кількості сільських поселень, їх людності і площ спостерігалось не лише на початку, але й до 50-х років ХХ ст. З 50-х до кінця 80-х років селителний процес розвивався активно, а з 90-х років ХХ ст. і на початку ХХІ ст. знову зафіксовано його послаблення у віддалених від обласних і районних центрів територіях та активізація у приміських зонах, особливо великих міст. У цей час (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) спостерігається активний розвиток дачних поселень, окремі з яких поступово набувають ознак сільських. Безперечно, що війна розпочата росією 24 лютого 2022 року проти України внесе свої суттєві корективи у формування і подальшу реконструкцію сільських ландшафтів рівнинної частини України, особливо її південних і східних регіонів. На початку ХХІ століття майже 68% сільських поселень Поділля приурочені до долин річок, або у тій чи іншій мірі «зачіпають» їх. Тут вони формуються як в окремих типах місцевостей, так і на основі їх комбінацій. Охоплюють низку простих і складних урочищ, та ландшафтних ділянок (натуральних, натурально-антропогенних і антропогенних); поступово зростає у їх структурі роль та значення ландшафтно-технічних систем. В долинах рі-

чок спостерігається й найбільше різноманіття сільських ландшафтів, що дає можливість об'єднати їх у групу *долинних* (рис. 2). У цій групі виділяються п'ять типів сільських ландшафтів: заплавні, надзаплавно-терасові, схилові, плакорні, вододільні, перехідні на межі двох контактуючих типів місцевості (Воропай & Куниця, 1989; Денисик & Кізюн, 2012).

За минуле семидесятиріччя докорінно змінилась ситуація щодо сільських ландшафтів розташованих у заплавах і перших надзаплавних терасах великих річок Поділля, зокрема Дністра і Південного Бугу. Будівництво водосховищ на цих річках дало змогу, з одного боку – більш активно заселяти заплави (регульований стік), а з іншого, як показали події минулих років – незаплановані спуски паводкових вод з водосховищ, затоплюють не лише заплави, але й першу надзаплавну терасу. Влітку 2009 року із-за спуску води Дністерського водосховища, у Вінницькому Придністер'ї у 25 поселеннях було затоплено 70 житлових будинків, 1 тисяча 407 присадибних ділянок та 472,1 га сільськогосподарських угідь.

У сучасній структурі сільських ландшафтів Поділля домінують власне антропогенні ландшафтні комплекси, ландшафтно-техногенні й інколи ландшафтно-інженерні системи, а також рідко зустрічаються натуральні ландшафтні комплекси (табл. 1).

Завдяки тому, що ландшафтно-інженерні й ландшафтно-техногенні системи, розвиток яких не повністю підпорядкований природним закономірностям, інколи мають вирішальне значення та визначають основні особливості функціонування сільських ландшафтів, останні часто відносяться до азональних (Денисик, 1998; Денисик &

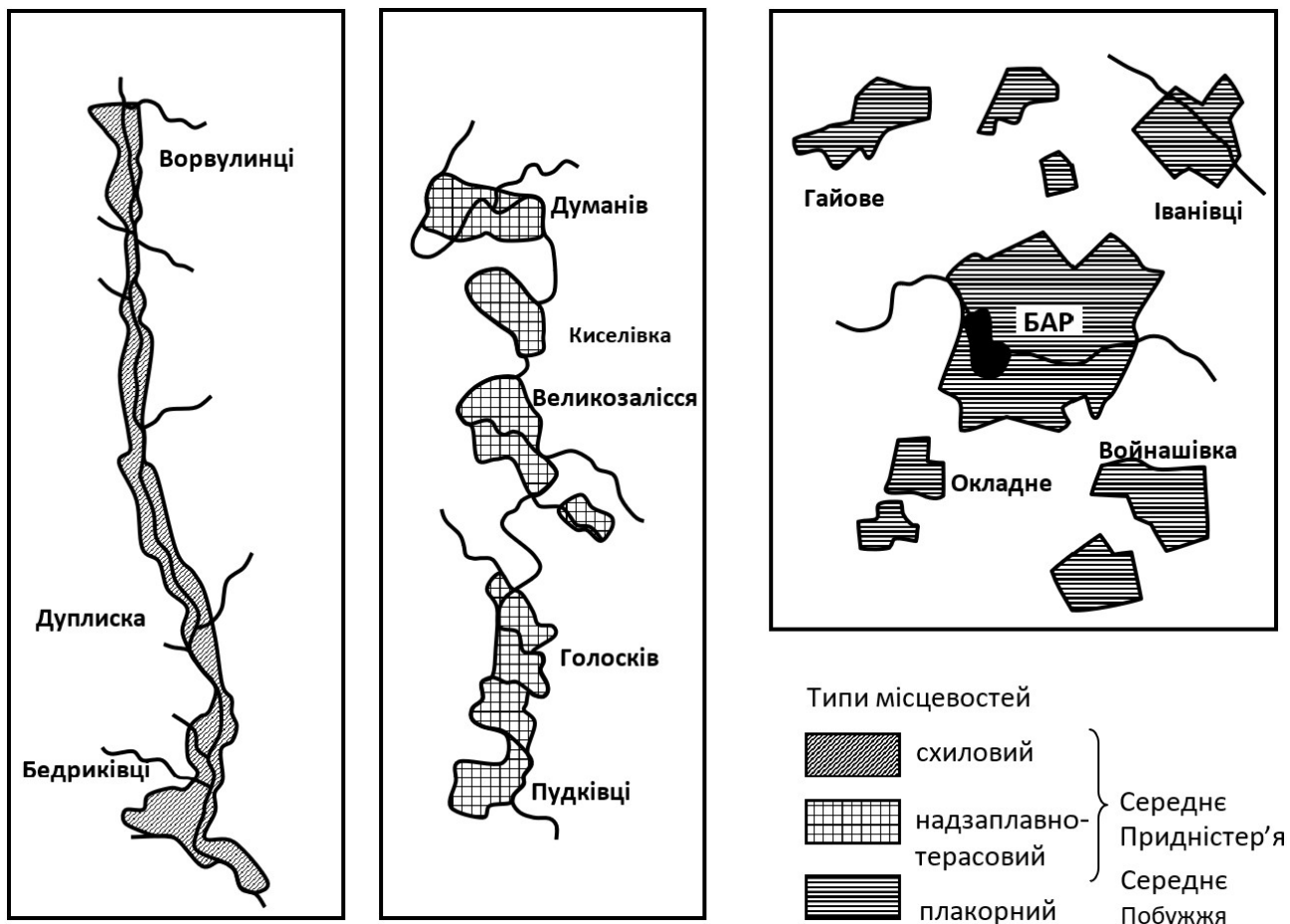

Рис. 2. Розміщення поселень приурочених до різних типів місцевостей

Таблиця 1

Узагальнена структура сільських ландшафтів Поділля

Складові сільських ландшафтів	Ландшафтні комплекси	% до загальної площі
Власне антропогенні ландшафти	Городи, грядки, сади, сінокоси, спущені ставки, греблі	60-62
Ландшафтно-техногенні системи	Садиби, господарські споруди, культові споруди, склади, стадіони	25-27
Ландшафтно-інженерні системи	Кар'єри, дороги, ставки, теплиці, водопроводи, меліоративні системи, каналізація	8-9
Натуральні ландшафти	Круті схили, яри, урвища, болота	2-3

Кізюн, 2012). Разом з тим, вплив зональних чинників, зокрема кліматичних, гідрологічних та біотичних, чітко фіксується й тут на невеликих за площею ділянках («островах») функціонування власне антропогенних й натуральних ландшафтних комплексів. Частково доведено, що в сільських ландшафтах зональні чинники проявляються значно активніше, ніж у містечкових і міських (Кізюн, 2008).

Упродовж сторіч розквіт або занепад сільських ландшафтів Поділля залежав від багатьох чинників, але завжди на першому місці було *землеробство*. Землеробство, безперечно, є символом не лише сільського, але й українського способу життя, символом української культури. Землеробство є складним утворенням. Воно давало змогу здобути не лише хліб насущний, а й хліб духовний. Етнографи та культурологи вважають, що саме землероби зробили найвагомійший внесок у розвиток світової культури. Навіть тепер, коли селянська праця давно вже вважається найбільш некваліфікованою і простою, фахівці поступово переконуються, що вона сприяє формуванню людськості й потребує ще вищої кваліфікації, ніж праця індустріального робітника (Городецький, 1929; Кисельов, 2008). Звідси, для відродження українського села, приведення в порядок сільського ландшафту необхідно використовувати увесь набутий найкращий досвід з врахуванням їх розбудови у майбутньому. Шляхів для цього багато. Розглянемо окремі, на наш погляд найперспективніші, з них.

Поєднання «двох культур». Прикладом гармонійного поєднання «двох культур», традиційного й нового, є сучасна Японія з її принципом «вакон есай» (японський дух +

західні технології). Якщо у нас часто відкидали набуте предками як непотрібне і все прагнули починати «з нуля», японці точно відчуючи зв'язок епох, наполегливо створювали свою сучасну культуру завдяки терплячому накопиченню їх складових. Унаслідок цього, сучасна високорозвинута держава не втратила почуття органічної єдності з природним середовищем. І нині рік японця розбитий на сезони: сезон дощів, сезон милуванням цвітом сакури тощо. Звичайно, й вони зустрічаються з серйозними проблемами, однак часто поєднання «двох культур» дає можливість їх вирішувати. Органічне поєднання традиційної і сучасної форми культур є, на наш погляд, ефективним засобом відродження й збереження українського села, його своєрідного ландшафту та перспектив розвитку. У відродженні, зокрема й подільського села, відновлені та збережені його ландшафту шлях поєднання «двох культур» непростий. Він потребує детальних знань з історії, етнографії, архітектури, ландшафтознавства, екології, а також регіональних традицій і звичаїв, що притаманні кожному регіону України, зокрема й Поділля. Більше того, навіть у межах Поділля напрям поєднання «двох культур» буде мати свої «відтінки» у кожному історико-географічному районі. Села Придністер'я за ландшафтною структурою, традиціями архітектури, способом будівництва і планування, звичаями людей суттєво відрізняються від сіл Центрального Поділля та Середнього Побужжя. У відновленні їх оригінальної і в той же час традиційної для цих територій ландшафтної структури, поєднання «двох культур» є вирішальним. Це дасть можливість відновити й впорядкувати просторове різноманіття сільських ландшафт-

тів.

Придорожні села – села, що прилягають до доріг, особливо автомобільних, як приклад – Польща (рис. 3). У ландшафтній структурі таких сіл активно розвивається

на задалегідь вибраному оригінальному у природньому відношенні місці будувати українське село з усіма його національними ознаками; другий – провести реконструкцію, оригінального за ландшафтною структурою

Рис. 3. Придорожнє село Сулошова у Польщі
(Фото: *Szymon Kosjan*)

дорожня ландшафтно-інженерна система з відповідною інфраструктурою: станціями обслуговування автомобілів, готелями, ресторанами, базарами. На незначній (0,5-1,0 км) відстані від придорожного села часто створюють оригінальні зони відпочинку на малих річках, ставках або у прилеглому лісі. Такі рекреаційні зони не лише прикрашають придорожні села та урізноманітнюють їх ландшафтну структуру, але й сприяють подальшому соціально-економічному розвитку. Однак, села, що примикають до сучасних автобанів, варто поступово відділяти від них.

Село як музей під відкритим небом. Є два шляхи реалізації цього проекту: перший

наявного села. За попередніми розрахунками собівартість другого проекту у 1,5-2 рази менша. На Вінниччині у музей під відкритим небом поступово перетворюється село Буша (рис. 4) (*Денисик & Бабчинська, 2006; Петлін, 2006*).

Часткова музесфікація села. За ландшафтною структурою села неоднорідні. У кожному з них, виділяються окремі території (місцевості), які у селах часто називають «куточками». У куточках обов'язково є, або був (можна відновити) оригінальний природний або антропогенний об'єкт, що підлягає, або можна взяти під охорону. Такі об'єкти необхідно перетворювати в заповідні, виділяти їх як такі, що мають культове, історичне, вихов-

Рис. 4. Музей-село Буша у Вінницькій області
(Фото: *travel-al.com.ua*)

не, естетичне тощо значення для цього села. Серед них можуть бути церкви, стародавні городища й вали, млини на річках, «стінки» з геологічними відслоненнями, різноманітні пам'ятки, просто стародавні садиби. Як наслідок, у межах села поступово формується своя система заповідних урочищ, що допоможе оптимізувати сучасні, часто занедбані сільські ландшафти. Ці заповідні урочища-«куточки» можуть також бути тематичними й, наприклад, повністю відтворити історію села у різні періоди його розвитку.

Створення у селах спеціалізованих музеїв. Цей шлях оптимізації сільських ландшафтів вибрали країни Балтії. У Литві славу й красу селу Моседіс приніс створений тут музей литовського каменю. Формувати музей почав сільський лікар В. Інтас. Зараз біля лікарського дому п'ять тисяч каменів. Деякі експонати колекції сягають 25 тонн вагою.

Тут є вапняки, пісковики, граніти і навіть брили вулканічного походження. Між ними – квіти, привезені з Паміру, Алтаю, Узбекистану, Туркменії, Кавказу. У водоймі цвітуть кали та лілії.

Подібний музей можна створити в подільських селах Придністер'я та Побужжя. Тут з давніх-давен камінь відігравав і відіграє важливу роль у будівництві, створює архітектурний колорит сіл. Приїжджих часто вражають оригінальні тераси й огорожі, криниці і ворота, сходи до будівель, столи та лави з пісковіку, вапняку і граніту. Вдивляючись у ці витвори місцевих майстрів-каменярів і забуваєш, що вони зроблені з досить твердого матеріалу, а потемнілі фарби нагадують – цей промисел прадавній.

Інвестиційні проекти та реконструкція сіл приватними особами. Це один із своєрідних шляхів відновлення подільського

села. Своєрідність в тому, що на фоні тривалого запустіння сіл, в окремих з них, на викуплених за безцінь колишніх фермах, створюються сучасні розкішні ранчо. Вкладених у це ранчо (чи щось подібне) грошей вистачило б для реконструкції та відновлення 2-3 подібних сіл. Та й сільських людей на ранчо працює мало. З одного боку такі «маленькі розваги» олігархів прикрашають села, або їх окремі куточки, з іншого – ще більше підкреслюють сучасне зубожіння сіл, психологічно травмують сільських жителів. Інший підхід, коли житель села – олігарх, відновлює або частково реконструює «своє» село з урахуванням його традиційної структури та розбудовує окремі «куточки» (с. Баланівка Вінницької області), будує нові сучасні села.

Проектів оптимізації сільських ландшафтів Поділля може бути багато. Зокрема, спостерігається відродження сіл, де активно розвивається так званий «зелений» туризм. Досвід в інших, особливо в гірських регіонах України уже є, а на Поділлі необхідно лише врахувати регіональні особливості природи, звичаї й традиції. Цей процес уже розпочався і «зелений» туризм поступово розвивається у селах Губник, Канава, Гармаки Вінницької області, Горошова, Кривче, Іване Золоте в Тернопільській області та багато інших. Ще один із шляхів – *переорієнтація господарської діяльності* жителів сіл. Зокрема, замість вирощування традиційних для Поділля видів сільськогосподарської продукції – зернових, цукрових буряків, кукурудзи тощо, вирощувати на полях окремих громад лікарські рослини, пальметні сади, розвивати різноманітні подільські промисли: гончарство, вишивку, плетіння з лози, виробництва з каменю, дерева тощо. Реалізація цих та інших

шляхів відродження подільських сіл, оптимізація їх ландшафтною структури, займе час і потребує значних коштів. Однак, цей процес уже розпочався.

Висновки. Науковою основою дослідження сучасних сільських ландшафтів будь-якого регіону України є вчення про антропогенні ландшафти в основі якого концепція взаємодії суспільства і природи тісно взаємопов'язаних між собою складових ландшафтною сфери Землі, що динамічно розвиваються у просторі і часі. У цій взаємодії селитебні, зокрема сільські, ландшафти відіграють роль своєрідного каркасу, що є індикатором змін структурної організації натурально-антропогенних та антропогенних геокомпонентів та ландшафтних комплексів, а також розвитку нових ландшафтних, екосистемних, енергетичних та речовинних взаємозв'язків з довкіллям.

Зародження селитебних ландшафтів у межах Поділля прослідковується з пізнього палеоліту (40-35 тис. років тому); початок формування сучасних сільських ландшафтів з VIII-IX ст., найбільш інтенсивний їх розвиток спостерігався впродовж XVI-XVIII ст. (45 % усіх поселень) і в другій половині XX ст. На початку XXI ст. у приміських зонах спостерігається розвиток, а у віддалених від міст і містечок Поділля – занепад сільських ландшафтів. Сільські ландшафти й тепер є індикатором розвитку Поділля, що зумовлено низкою їх специфічних ознак: сільські ландшафти формують каркас антропогенних ландшафтів регіону, інтегрують у собі дію усіх ланок антропогенного процесу, є осередками антропогенних змін геокомпонентів і ландшафтних комплексів, формують своє, специфічне середовище життя й діяльності людей.

Відродження українського села, поліпшення структури його ландшафту та раціональне використання сільських ландшафтів, зокрема й Поділля, можливе в результаті оптимізації в їхніх межах небажаних мікросередкових процесів і явищ, впровадження та активного розвитку нових напрямів формування сільських ландшафтів: поєднання «двох культур», перебудови придорожніх і приміських сіл, розбудови сіл як музеїв під

відкритим небом або часткова їх музеєфікація, використання можливостей вітчизняних та закордонних інвесторів та коштів приватних осіб, побудови культових споруд, розвитку сільських видів туризму: аграрного і «зеленого», сільських промислів, пов'язаних з господарською діяльністю, а також будівництво нових сучасних сіл.

Список використаних джерел

- Борисова, О. В. (2009).* Історико-географічні етапи формування сільської поселенської мережі Поділля. Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. 11.00.11. Київ. 21.
- Винокур, І. С. (1985).* Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. Київ. Вища школа. 124.
- Воропай, Л. І., & Куниця, М. М. (1982).* Селитебні геосистеми фізико-географічних районів Поділля. Чернівці. ЧДУ. 91.
- Городецький, С. В. (1929).* Сільське господарство Поділля перед світовою війною. Вінниця. б.в. 114.
- Денисик, Г. І. (2014).* Природнича географія Поділля. Вінниця. ЕкоБізнесЦентр. 184.
- Денисик, Г. І. (2001).* Лісополе України. Вінниця. Тезис. 284.
- Денисик, Г. І. & Бабчинська, О. І. (2006).* Селитебні ландшафти Поділля: монографія. Вінниця. Теза. 256.
- Денисик, Г. І., & Кізюн, А. Г. (2012).* Сільські ландшафти Поділля: монографія. Вінниця. ПП «ТД» Едельвейс і К. 200.
- Доценко, А. І. (1994).* Регіональне розселення: проблеми та перспективи. Київ. Наукова думка. 196.
- Кізюн, А. Г. (2008).* Зональний чинник у розвитку сільських селитебних ландшафтів Поділля Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. Вінниця. 2008. Вип.17. 65-67.
- Кисельов, М. М. (2005).* Національне та екологічне: сфери перетину. Збереження природної, історичної та культурної спадщини як фактор формування національної свідомості. Київ: Центр екологічної освіти та інформації. 5-18.
- Петлін, В. М. (2006).* Конструктивне ландшафтознавство. Львів. Вид-во Львів. ун-ту. 357.

References

- Borisova, O. V. (2009)*. Historical and geographical stages of the formation of the rural settlement network of Podillia. Author's abstract. thesis ... candidate geogr. of science 11.00.11. Kyiv. 21. [In Ukrainian]
- Vinokur, I. S. (1985)*. The history of forest-steppe Transnistria and Southern Pobuzhia. Kyiv. High school. 124. [In Ukrainian]
- Voropai, L. I., & Kynytsia, M. M. (1982)*. Settlement geosystems of physical and geographical regions of Podillia. Chernivtsi CHSU 91. [In Ukrainian]
- Gorodetsky, S. V. (1929)*. Agriculture of Podillia before the World War. Vinnitsa. b.v. 114 .[In Ukrainian]
- Denysyk, G. I. (2014)*. Natural geography of Podillia. Vinnitsa. EcoBusiness Center. 184. [In Ukrainian]
- Denysyk, G. I. (2001)*. Forestry of Ukraine. Vinnitsa. Thesis. 284. [In Ukrainian]
- Denysyk, G. I., & Babchynska, O. I. (2006)*. Settlement landscapes of Podillia: monograph. Vinnitsa. Thesis. 256. [In Ukrainian]
- Denysyk, G. I., & Kizyun, A. G. (2012)*. Rural landscapes of Podillia: monograph. Vinnitsa. PP "TD" Edelweiss and K. 200. [In Ukrainian]
- Docenko, A. I. (1994)*. Regional resettlement: problems and prospects. Kyiv. Scientific thought. 196. [In Ukrainian]
- Kizyun, A. G. (2008)*. The zonal factor in the development of rural residential landscapes of Podillia. Scientific notes of VDPU. Series: Geography. Vinnitsa. 2008. Issue 17. 65-67. [In Ukrainian]
- Kiselyov, M. M. (2005)*. National and ecological: spheres of intersection. Preservation of natural, historical and cultural heritage as a factor in the formation of national consciousness. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. 5-18. [In Ukrainian]
- Petlin, V. M. (2006)*. Constructive landscape science. Lviv. View of Lviv university 357. [In Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 10.03.2025 р.